

УДК 930.1(=16)

ІВАНГОРОДСЬКИЙ Костянтин Васильович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
історії України Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького,
e-mail: iwakos@ukr.net

ЕТНІЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ «СЛОВ'ЯНСЬКИХ» АРХЕОЛОГІЧНИХ КУЛЬТУР У СУЧАСНІЙ БІЛОРУСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Сучасні білоруські дослідники аналізують проблему давніх слов'ян в першу чергу як складову етногенезу білорусів. Водночас у таких студіях білоруських фахівців дотепер присутня концептуально-термінологічна невизначеність етнічного змісту та сутності поняття «слов'яни». Така ситуація змушує деяких авторів заперечувати слов'янську ідентичність етносу білорусів і конструювати для них балтську етнічність. Більшість дослідників значно виваженіше аналізують проблему розселення слов'ян на білоруських теренах. Концепції мають суперечливий характер у дослідницькому просторі сучасної білоруської історіографії. Археологічні культури визначаються фахівцями і як слов'янські, і як балтські, і як симбіотичні спільноти, специфіка котрих у майбутньому визначила вже сучасну білоруську етнічну ідентичність. Мова йде про такі археологічні культури, як зарубинецька, постзарубинецька, колочинська, банцеровсько-тушемлинська, кийвська, празька. Значна кількість археологічних пам'яток на території Білорусі, пов'язаних зі «слов'янським питанням», досі перебуває на початковому етапі дослідження. В білоруській історіографії досі присутня інерція пов'язувати всі пам'ятки I тис. зі слов'янським етносом. Недостатність конкретного матеріалу часто підміняється штучними етноісторичними конструкціями. Найбільш проблематичним компонентом у цьому ракурсі є лінгвістична недоведеність слов'янства археологічних культур. У сучасній білоруській історіографії склалася доволі непроста ситуація відносно етнічної інтерпретації більшості археологічних культур, які мали місце на теренах Білорусі в період першої половини I тис. н. е. Частина з них оцінюються археологами винятково моноетнічно – чи то як суто слов'янські, чи балтські. Поруч із цим є інтерпретації, що закликають вбачати у цих старожитностях форми балто-слов'янського етнокультурного (а подекуди й винятково етнічного) симбіозу, що заклали основи білоруської етнічної специфіки на рівні сучасного етносу.

Ключові слова: сучасна білоруська історіографія, археологічна культура, етнічна інтерпретація, слов'яни, етногенез.

Постановка проблеми. Для частини сучасних білоруських дослідників проблема слов'ян пов'язана насамперед як складова власне етногенезу білорусів. Водночас не можна не відзначити концептуально-термінологічну невизначеність білоруських фахівців щодо змісту та сутності поняття «слов'яни». З огляду на це, деякі автори намагаються радикалізувати проблему та цілковито заперечують «слов'янство» білорусів, наполягаючи на їхній балтській етнічності. Більшість дослідників усе ж таки значно виваженіше аналізують проблему розселення слов'ян на білоруських теренах, хоча одностайної думки щодо цього в історіографії поки ще немає. Це зумовлює доволі розлогий хронологічний діапазон означеного процесу від бронзового віку до X ст. н. е., що ускладнюється також різними дослідницькими інтерпретаціями процесу балто-слов'янських взаємин, які мали місце в ході слов'янського розселення.

Початок розселення слов'ян на теренах Білорусі у середині I тис., разом із тим, є очевидним для історіографії насамперед через те, що з цього часу викристалізовується перша достовірно слов'янська археологічна культура – Прага-Корчак або празька. Щоправда з нею пов'язана не лише «колонізація» Білорусі, а масове розселення слов'ян всім європейським континентом у західному, південно-західному та північно-східному напрямках. Однак і досі чітко не визначено, ким були етнокультурні попередники празької культури й які етноси чи етнічні групи входили до її ареалу. Крім цього, дискусійними залишаються питання, кого в античних джерелах цього періоду іменували «венедами», «антами» та «склавінами», ким вони були в археологічному й етнічному еквівалентах і чи всі влилися до культури Прага-Корчак?

Метою цієї статті є аналіз етнічних інтерпретацій кількох археологічних культур першої половини I тис. н. е., що мають суперечливий характер у дослідницькому просторі

сучасної білоруської історіографії та визначаються фахівцями і як слов'янські, і як балтські, і як своєрідні симбіотичні спільноти, специфіка котрих у майбутньому визначила власне сучасну білоруську етнічну ідентичність. Зокрема мова йде про такі археологічні культури, як зарубинецька, постзарубинецька, колочинська, банцеровсько-тушемлинська, київська. Своєчасність і актуальність пропонованої розвідки зумовлює той факт, що поки означена тематика не отримала будь-якого історіографічного аналізу, ні в білоруській, ні в українській гуманітаристиці.

Виклад основного матеріалу. Заселення слов'янами території Білорусі стало істотною проблемою сучасної історіографії зокрема й через суперечливість етнічних інтерпретацій різних археологічних культур, які визначаються (на жаль, часто довільно) чи то як «балтські», чи то як «слов'янські». Як правило, тільки празька культура всіма дослідниками однозначно визначається як суто слов'янська. Решта ж культур середини I тис. на території Білорусі, зокрема колочинська, банцеровсько-тушемлинська, мають як мінімум три варіації – слов'янська, балтська, балто-слов'янська. Не менш складним є й визначення «етнічного обличчя» більш ранніх культур регіону – зарубинецької, милоградської, постзарубинецької, київської, пеньківської.

Необхідно враховувати, що й досі значна кількість археологічних пам'яток на території Білорусі, пов'язаних зі «слов'янським питанням», перебуває на початковому етапі дослідження. Одночасно, як підкреслює Е. Загарульський, в історіографії присутня інерція пов'язувати всі пам'ятки I тис. зі слов'янським етносом, а недостатність конкретного матеріалу підміняти штучними конструкціями [1, 239]. Нез'ясованість цих питань дотепер, як справедливо зауважує А. Медведєв, не дозволяє упевнено говорити й про час приходу слов'ян на територію Білорусі [2, 23]. Не погоджується вчений так само й із традицією оголошувати всі ці археологічні культури однозначно слов'янськими, оскільки це веде до «спрощеного підходу у вивченні процесу походження білорусів і не дозволяє вирішити питання про лінгвістичні й етнографічні особливості білоруського народу» [3, 17]. Таку позицію в білоруській історіографії демонструє зокрема Л. Поболь, який веде мову про «генетичну спадковість усіх культур залізного віку до утворення Київської Русі» [4, 29].

Суперечливості в етнічній інтерпретації археологічних культур, які приписують слов'янам, відзначені й у новітній енциклопедії з білоруської археології [5, 300]. Її автори зупиняються й на значному хронологічному діапазоні, котрий охоплює в історіографії означену проблематику. Частина вчених говорить про появу слов'ян у середині бронзового віку, але більшість переконана все ж таки у більш пізній їхній появі. При цьому дослідники далеко не одностайні у виборі першої «слов'янської» археологічної культури, називаючи в цьому контексті зокрема поморську, підкльошову, пшеворську, зарубинецьку і навіть черняхівську культури. До кола слов'янських культур епохи Великого переселення народів автори згаданої енциклопедії віднесли такі культури, як київську, банцеровсько-тушемлинську, довгих курганів і навіть іменьківську [5, 301]. Некоректність віднесення останньої до проблеми слов'яногенезу вже неодноразово відзначалася в історіографії. Схожу позицію у сучасній білоруській історіографії демонструє й С. Рассадін [6, 167–168, 207, 210], критикуючи В. Седова як апологета «ослов'янення» іменьківської культури.

Натомість прихильник концепції В. Седова щодо західного походження слов'ян мінський археолог Е. Загарульський вважає помилковим шлях ототожнення зі слов'янами всіх археологічних культур, пов'язаних із подніпровським регіоном – зарубинецької, київської, пеньківської, колочинської, банцеровської. Найбільш проблематичним компонентом у цьому ракурсі він вважає лінгвістичну недоведеність слов'янства названих культур. Зокрема наголошує: «На наше глибоке переконання, без узгодження етнічної атрибуції носіїв археологічних культур, особливо початкового періоду, з даними лінгвістики розмова про етнос часто має характер гадання й часом взагалі позбавлена сенсу. Навіть ретроспективний метод не може дати відповідь на питання про слов'янство археологічних культур початкового періоду слов'янського етногенезу» [1, 113].

Слушність вищенаведеної думки не дозволила, втім, Е. Загарульському втриматися від схематичної етнічно-археологічної реконструкції генезису слов'ян, причому аж від середини бронзового віку. Незважаючи на самим ним справедливо сформульовану тезу,

що «розмова про етнос часто має характер гадання й часом взагалі позбавлена сенсу» відносно будь-якої археологічної культури, вчений, зрештою, шляхом «гадання» встановив, що «саме носіїв культури кулястих амфор слід ототожнювати з першими слов'янами» [1, 125]. Намагаючись впорядкувати свою штучну схему слов'янського етногенезу, він знову вірно наголошує, що в пошуках генетичних попередників певної археологічної культури археологи часто розходяться, як через бідність відповідних матеріалів, котрі відображають зародження нових культур і часом недостатню дослідженість фінальних стадій попередніх, так і через те, що нові культури часто набувають таких форм, за якими не завжди вдається вловити риси спадковості [1, 131]. Однак відразу ж на власний розсуд Е. Загарульський пропонує «генетичне продовження» слов'ян у тшинецькій і лужицькій культурах, а далі – у пшеворській і празькій.

Суперечливість пропонованої схеми очевидна, передусім у тому компоненті, що у сучасній світовій історіографії практично не піддається сумніву факт, згідно якого пшеворська археологічна культура була створена давніми германськими племенами, а празька мала не західне, а східне походження. Своєю чергою правий С. Рассадін, заявляючи: «Долею засновників празької культури стало освоєння “слов'янської прабатьківщини” в Поліссі. Колочинська, пеньківська та празька культури були надто близькими між собою, аби припускати їхнє походження з кількох, а не одного джерела» [6, 183–184]. Однак Е. Загарульський заперечує «слов'янськість» і зарубинецької, і київської, і колочинської культур – «все це неслов'янські культури і шукати в них витоки празької культури зовсім безглуздо» [1, 189].

Значно дискусійнішою є проблема з тими археологічними культурами, котрі претендують на статус змішаних, тобто балто-слов'янських – банцеровської, тушемлинської, довгих і круглих курганів. Наприклад, Г. Штихов вважає, що поява «курганних» культур в ареалі середньовічного населення Білорусі є прямим свідченням приходу сюди слов'ян [7, 94]. Натомість А. Медведєв переконує, що, з одного боку, досі немає чітких критеріїв для розмежування тушемлинської та банцеровської культур, а з іншого – піддав критиці позицію В. Седова щодо переселення слов'ян із заходу. Водночас А. Медведєв відстоює думку, що обидві вищеназвані культури належали до кола балтських старожитностей, у формуванні яких щоправда могли взяти участь представники й інших етнічних груп [8, 275]. Так само балтською він вважає й культуру довгих курганів [3, 14]. Таким чином, не важко помітити, що у сучасній білоруській історіографії доволі часто присутні протилежні погляди на одні й ті ж археологічні явища, котрим приписуються різноманітні етнічні змісти.

Аналіз проблеми східнослов'янського етногенезу сучасними білоруськими фахівцями переконує нас у тому, що більшість із них так чи інакше пов'язують початок цього процесу із регіоном Середнього та Верхнього Подніпров'я на межі ер, де на цьому етапі розвивалася зарубинецька культура. Щоправда далеко не всі спеціалісти вважають її населення слов'янами, але при цьому й не називають будь-якої іншої етнічної ідентичності, що могла йому належати. Таку позицію, скажімо, демонструють Я. Звяруго [9, 14] та Г. Бяліцкая [10, 357]. Втім, ще з радянських часів на слов'янстві зарубинців наполягали такі білоруські археологи, як Л. Мітрофанов, В. Шадиро та Л. Поболь, а сьогодні у тому ж руслі висловлюються також А. Рогалєв, О. Макушніков та ін.

Будучи прихильником гіпотези еволюційного розвитку матеріальної культури населення I тис., Л. Поболь зокрема вважав, що саме зарубинецька культура та її традиції стали загальною основою для формування єдиного східнослов'янського етносу, а сама культура трансформувалася на пізньому етапі в культуру київську [11, 9]. Попри відсутність в історіографії єдиного погляду на походження зарубинецької культури, дослідник не погоджувався з версією міграції цього населення (в тому числі на територію Полісся) ззовні (Ю. Кухаренко), вважаючи його місцевими племенами, котрі мешкали тут до середини I тис. н. е., не були асимільовані чи знищені іншими племенами, більше того навіть не зазнали істотного впливу з боку балтських племен з ареалу культури штрихованої кераміки. Саме тому цей регіон, на думку археолога, має першорядне наукове значення для дослідження проблеми початку етногенезу слов'ян, у тому числі й східних [4, 26–28, 86–87].

Подібний підхід демонструє й дослідження гомельського лінгвіста А. Рогалева, для якого ареал зарубинецької культури уявляється прообразом «східнослов'янського етномовного угруповання» (хоч і не до кінця зрозуміло, що під цим терміном розуміє автор). Таким же «прообразом» західних слов'ян він називає пшеворську археологічну культуру. Саме в кордонах зарубинецької культури, – продовжує вчений, – сформувалися найбільш характерні мовні ознаки східних слов'ян. Невідомо в який спосіб, але саме ці ознаки переконали філолога чомусь у тому, що «роди та племена зарубинецької культури були пов'язані між собою сильніше, ніж з населенням ареалу пшеворської культури, що сприяло стабілізації сімейних і шлюбних контактів», а в результаті, «так закладалися основи генетичної спорідненості східних слов'ян» [12, 41–42; 13, 20].

Проблема розвитку зарубинецької культури на території сучасної Білорусі тісно пов'язана із її взаєминами з культурою милоградською, відносно якої в історіографії також немає більш-менш усталеної етнічної інтерпретації. Відтак, деякі дослідники ведуть мову про «балто-слов'янський симбіоз» у межах зарубинецького ареалу, де населення було «носієм своєрідної культури та мови – давньослов'янських в основі, але “обтяжених” не-слов'янськими елементами» [14, 27]. Інші ж спеціалісти достатньо жорстко і багато в чому безпідставно оголошують це населення балтами або й іншими спільнотами. Такий підхід серед сучасних білоруських дослідників демонструє зокрема Е. Загарульський, який, про що вже йшлося, початок слов'янства вбачає в бронзовому віці, а відтак, доводить, що «звертаючись до проблеми етнічної належності зарубинецьких племен, варто, передусім, відмовитися від ідеї, що зарубинецька культура могла стати першою слов'янською». Поява ж цієї культури в ареалі милоградців, на думку мінського археолога, свідчить лише про одне – «зарубинці не могли бути ніким іншим, крім як балтами» [1, 157–159].

Не погоджується зі слов'янською атрибуцією зарубинецької культури й А. Медведєв, вважаючи, що вона мала складне та різноетнічне походження. Дослідник вбачає в її основі риси ряду культур: ясторфської (германці), поморської (даки або іллірійці зі значним кельтським впливом), а це «не дозволяє прийняти гіпотезу про слов'янську приналежність носіїв зарубинецької культури та ототожнити її з бастарнами» [3, 26–28]. Крім цього, дослідник наголошує на істотному впливі на зарубинців милоградської культури, в якій він вбачає винятково балтське населення. Зі свого боку А. Єгорейченко не вважає такий вплив помітним і визначальним [15, 75].

Доволі популярною у білоруській історіографії є й версія, згідно якої носіїв зарубинецької культурної традиції визначають бастарнами (С. Рассадін, В. Носевич). Більшість сучасних фахівців, проте, одноставно визначають ареал їхнього мешкання у Прикарпатському Подністрів'ї наприкінці I тис. до н. е. – на початку I тис. н. е. та пов'язує їх з давніми германцями. Натомість С. Рассадін переконує, що саме їхнє поєднання з балтами на білоруських теренах і зумовило початок слов'ян як нового етносу. На жаль, автор вдається до надмірної біологізації етногенетичних процесів, по суті намагаючись інтерпретувати слов'ян як спільноту «з пробірки», котра з'явилася через механістичне сполучення частини балтів і германців: «У такому випадку, – заявляє він, – мова йде про “материнське балтське лоно” та про “батька”-бастарна» [6, 271–272]. З гіпотетичною міграцією бастарнського племені певкінів (поянешті-лукашівська культура) із Подунав'я у Прип'ятське Полісся та «вірогідним» поширенням там «бастарнської ідентичності» В. Носевич також пов'язує етносоціальну сутність зарубинецької культури, носіями якої він, щоправда, називає також і частину венедів як давніх слов'ян [16, 469, 475]. Ще більш неймовірною є версія, згідно якої зарубинецьку культуру сформували ні слов'яни, ні балти, а скажімо, скіфи, на чому наполягає В. Тітов [17, 50–51].

Діапазон означених гіпотетичних конструкцій, на жаль, не має жодного пізнавального значення і тим більше не наближає до розв'язання проблеми етногенезу східних слов'ян. На цьому тлі доволі помітною є майже відсутність аналізу сучасними білоруськими фахівцями так званої «постзарубинецької культурної традиції», що мала розвиток також і на білоруських теренах. Між тим, сьогодні саме із цією малодослідженою культурою чимало істориків і археологів пов'язують формування того населення, котре стало етнічною основою східних слов'ян. Однак лише окремі білоруські спеціалісти приділяють увагу

цій проблематиці, усвідомлюючи перспективність її аналізу. Цілком вірно з цього приводу висловилося зокрема О. Левко: «Для подальшого вирішення проблеми історії населення регіону істотно значення має більш визначена інтерпретація етнічної належності так званих пізньозарубинецьких старожитностей типу Абідні та встановлення ступеня вірогідності їхнього переростання у ранньосередньовічну слов'янську культуру. Ця тема у теперішній час ще потребує додаткових напрацювань» [18, 11].

Питання дослідження та етнічної інтерпретації пам'яток пізньозарубинецького кола на білоруських теренах сьогодні є предметом наукових студіювань молодого археолога В. Белявця. Останній не так давно змушений був констатувати, що за теперішнього стану дослідження цієї проблематики, всі запропоновані ним тези слід розглядати лише як «гіпотези найпопереднішого характеру». Зокрема йдеться про «певну форму культурного та політичного існування населення двох культурних кіл» – тобто, постзарубинецького населення в Прип'ятському Поліссі та готів як носіїв вельбарських старожитностей [19, 292]. При цьому вчений переконаний, що саме населення так званого постзарубинецького горизонту було «основним предком слов'ян», хоча знову ж таки змушений обумовлювати свій погляд: «Питання ще далеко від вирішення, але виглядає все більш вірогідним, що саме населення Полісся, меншою мірою – Середнього та Верхнього Подніпров'я, стало основним джерелом формування ранньоісторичних слов'ян» [20].

Незважаючи на таку очевидну перспективність студіювань постзарубинецьких старожитностей, сучасні білоруські спеціалісти, більшість зусиль концентрують на пошуку археологічного та історичного еквіваленту «балто-слов'янського симбіозу», аніж на з'ясуванні витоків ранньосередньовічних слов'янських культурних компонентів. І якщо «постзарубинецький горизонт» хоча б трішки потрапляє до їхнього наукового ракурсу, то такі безсумнівно «слов'янські» культури, як київська, пеньківська та колочинська взагалі залишаються без уваги, або побіжно згадуються ними заради зображення загальноархеологічного тла тієї доби, причому подекуди взагалі називаються неслов'янськими. Переконані, це надзвичайно збіднює сучасну білоруську історичну думку в царині реконструкції процесу етногенезу східних слов'ян.

Відомо, що київська археологічна культура утворилася якраз на основі постзарубинецьких старожитностей та існувала на значних теренах Лісостепу Східної Європи впродовж II–V ст. Сучасний білоруський археолог Г. Штихов побіжно називає її слов'янською [7, 96]. Інші представники цієї галузі науки – В. Вяргей та Ю. Каласовський у жанрі енциклопедичного гасла вважають, що саме на її основі у V ст. сформувалися слов'янські пам'ятки колочинської та пеньківської культур, а крім цього, вона взяла участь у появі празької та банцеровської культур [21, 444]. З іншого боку, слабка обізнаність із розвитком означених вище культур, зумовлює у білоруському дослідницькому сегменті значну кількість вільних інтерпретацій їхньої етнічної сутності. Характерним зразком є припущення В. Носевича, за яким уся київська культура мала «венетську ідентичність» (звісно, він не пояснює що містить у собі це поняття), носіями якої було «різнобарвне населення» (?), котре перейшло на праслов'янську мову та було єдиним носієм етноніму «слов'яни». Невдовзі останній чомусь був накинтий київською культурою празько-корчацькій, так само як і загадкова «венедська ідентичність» [16, 469, 476, 480].

Своєю чергою Е. Загарульський, як ми вже відзначали, слідом за В. Седовим, цілком некритично визначає київську культуру суто балтською [1, 189], хоча досі не знайдено жодних слідів балтів першої половини I тис. н. е. у Середньому Подніпров'ї. Не вважає її слов'янською й А. Медведев, бо, мовляв, «складний процес формування носіїв київської культури відбувався за участі різноетнічних компонентів та відмінностями у розвитку населення в локальних групах» [2, 22]. Така характеристика тим більше дивує, враховуючи, що у значно пізнішому виданні автор заявив: «Походження київської культури з'ясоване лише в загальних рисах і вимагає подальших досліджень», а «етнічна належність її носіїв визначається неоднозначно» [22, 296, 298]. Характерно, що С. Рассадін вважає її балто-слов'янською культурою [6, 229–230].

Незацікавленість білоруських фахівців проблемою київської культури позначилася на ще одному важливому аспекті дослідження східнослов'янського етногенезу – проблемі

антів, яких більшість учених якраз пов'язує саме з цими археологічними старожитностями. Чи не єдиним серед білоруських дослідників, хто присвятив цьому якусь увагу, є той таки С. Рассадін, хоча й робить він це у доволі сумнівний спосіб, із залученням концепції Л. Гумільова. Зокрема, він стверджує, що антами стала та частина населення київської культури, котра вступила у тісні контакти з гунами, на яких етнічно не перетворилася (хоча запозичила новий етнонім «анти»), але й втратила будь-які зв'язки із балтськими родичами на Півночі. Сумнівною при цьому видається спроба охарактеризувати антську етносоціальну сутність, проводячи аналогію з українським козацтвом (із наголошенням одного й того ж місцерозвитку для обох спільнот) у гумільовських стилі та лексиці – буцімто, антська (як і козацька) консорція (випадкова група людей зі спільною метою дій), зрештою, перетворилася на конвіксію (по суті ембріон майбутнього етносу) [6, 285–286]. Все ж таки, крім співпадіння частини (а далеко не всього) географічного ареалу, котрий обіймали анти та козаки, їхні спільнотні характеристики істотно різняться і за змістом, і за хронологією.

Тема антів у білоруській історіографії цим, звісно, сьогодні не вичерпується. Доволі традиційно для білоруської історіографії, відштовхуючись від концепції В. Сєдова, історію антів подає, скажімо, В. Темушев, для якого вони частина слов'янського населення черняхівської культури, котра асимілювала її «іраномовний (скіфо-сарматський) компонент». Згодом вони трансформувалися в пеньківську культуру, до якої влилася й культура київська. При цьому автор припускає, що вже в межах пеньківської культури сформувалися конкретні спільноти східних слов'ян – хорвати, тиверці, бужани й уличі [23, 55–56]. Етнокультурну спорідненість антів пеньківської культури з колочинськими старожитностями Верхнього Подніпров'я побіжно зауважує й О. Макушніков, підкреслюючи, що обидві ці культури пов'язані походженням із культурою київською [14, 142].

Перебуваючи в полоні теорії західного походження слов'ян із доби бронзового віку, Е. Загорульський взагалі відмовляє антам у слов'янській ідентичності, пояснюючи це тим, що «не можна визнати вдалими багато спроб дослідників пов'язати з антами різні археологічні культури». Однак ніщо йому не заважає цілком гіпотетично «уявляти, що на основі іраномовних аланів розвинулася культура нового населення, котре отримало назву антів... вони не були слов'янами, а їхнє ім'я, як вважають деякі (?! – К. І.) лінгвісти, має іраномовну природу. Ми не виключаємо того (але водночас немає й спроби довести це! – К. І.), що це ім'я з'явилося у частини аланського племінного союзу ще до нашестя гунів» [1, 40–41]. Не зовсім традиційно інтерпретує антів і А. Бичков, для якого це вихідці з поліетнічної черняхівської культури, але безсумнівно слов'яни, котрі також починають свою історію з бронзової доби. Вони зуміли пережити нашестя гунів і, на думку російського історика (але його публікація підготовлена спеціально для білоруського видання), це дозволяє розв'язати «головну загадку слов'янства» – буцімто, ще в межах лужицької культури бронзового часу вони стали землеробами, прийнявши до себе останніх нащадків трипільської культури й їхні традиції землеробства [24, 54–55, 73–75].

Доводиться також констатувати, що у сучасній білоруській історіографії відсутні й серйозні наукові дослідження «головної» археологічної культури слов'ян – празької. Єдиним по суті білоруським фахівцем у цій проблематиці ще з радянських часів залишається С. Вяргей. Однак навіть сьогодні, на її думку, «як і раніше, дискусійною залишається проблема походження празької культури» [25, 336], як власне і її поширення безпосередньо на білоруських теренах. Загалом, домінують два підходи до цього питання. Згідно першого, апологетом якого виступає В. Сєдов, культура Прага-Корчак сформувалася на базі пшеворської археологічної культури, а відтак, має «західне» походження. Представники ж іншої версії, навпаки, наполягають на «східних» джерелах її формування – населенні київської, пеньківської та колочинської культур. Проте, останню у сучасній білоруській історіографії доволі часто знову ж таки оголошують балтською або балто-слов'янською.

Висновки. Таким чином, у сучасній білоруській історіографії склалася доволі непроста ситуація відносно етнічної інтерпретації більшості археологічних культур, які мали місце на теренах Білорусі в період першої половини I тис. н. е. Частина з них оцінюються археологами винятково моноетнічно – чи то як суто слов'янські, чи балтські. Поруч із

цим непоодинокими є й інтерпретації, що закликають вбачати у цих старожитностях форми балто-слов'янського етнокультурного (а подекуди й винятково етнічного) симбіозу, що заклали основи білоруської етнічної специфіки на рівні сучасного етносу. На жаль, зацікавленість білоруських фахівців на проблемі етногенезу, як правило, тільки білоруського етносу, не сприяє поглибленому вивченню культурних особливостей і причетності до східнослов'янських етногенезів багатьох інших культур, які не були представлені своїми пам'ятками на території безпосередньо сучасної Білорусі, що істотно шкодить як дослідницькому кругозору білоруських істориків, так і загальному рівню сучасної білоруської історіографії, зокрема у царині пізнання витоків слов'янства.

Список використаної літератури

1. Загорульський Э. М. Славяне: происхождение и расселение на территории Беларуси / Э. М. Загорульський. – Минск : БГУ, 2012. – 367 с.
2. Мядзведзеў А. Аб часе прыходу славян на тэрыторыю Беларусі (да пастаноўкі праблемы) / А. Мядзведзеў // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь (новыя канцэпцыі і падыходы) : усебеларус. канф. гісторыкаў : у 2 ч. – Ч. 1 : Гісторыя Беларусі. – Минск : Універсітэцкае, 1994. – С. 19–24.
3. Мядзведзеў А. Насельніцтва Беларусі ў жалезным веку (VIII ст. да н.э. – VIII ст. н.э.) / А. Мядзведзеў // Беларускі гістарычны агляд. – Мн., 1994. – Т. 1, сш. 1. – С. 15–37.
4. Поболь Л. Д. Древности Туровщины. – 2 изд., доп. / Л. Д. Поболь. – Минск : Бел. Наука, 2004. – 142 с.
5. Абломскі А. Славяне / А. Абломскі, І. Гаўрытухін // Археалогія Беларусі : энцыклапедыя : у 2 т. – Т. 2 / рэдкал. : Т. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. – 464 с. – С. 299–301.
6. Рассадин С. Е. Первые славяне. Славяногенез / С. Е. Рассадин. – Минск : Белорусский Экзархат, 2008. – 288 с.
7. Штыхаў Г. В. Крывічы. Па матэрыялах раскопак курганоў у Паўночнай Беларусі / Г. В. Штыхаў. – Минск : Навука і тэхніка, 1992. – 191 с.
8. Цит. за : Егорейченко А. Международная научная конференция «Восточная Европа в древности и средневековье» / А. Егорейченко // Працы гістарычнага факультэта : навук. зб. – Вып. 1 / рэдкал. : У. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. – Минск : БДУ, 2006. – С. 274–277.
9. Зверуго Я. Г. Верхнее Понеманье в IX–XIII вв. / Я. Г. Зверуго. – Минск : Навука і тэхніка, 1989. – 208 с.
10. Бяліцкая Г. Зарубінецкая культура / Г. Бяліцкая // Археалогія Беларусі : энцыклапедыя : у 2 т. – Т. 1 / рэдкал. : Т. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. – 496 с. – С. 355–360.
11. Левко О. Предисловие / О. Левко // Поболь Л. Д. Древности Туровщины. – 2. изд., доп. / Л. Д. Поболь. – Минск : Бел. Наука, 2004. – 142 с. – С. 5–10.
12. Рогалев А. Ф. Белая Русь и белорусы: в поисках истоков / А. Ф. Рогалев. – Гомель : БАНТДИ, 1994. – 266 с.
13. Рогалев А. Ф. Этнические и географические названия как источник для изучения этноязыковой истории (на материале Беларуси) : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. / А. Ф. Рогалев. – Минск : Белорусский государственный университет, 1996. – 39 с.
14. Макушников О. А. Гомель с древнейших времен до конца XVIII века. Историко-краеведческий очерк / О. А. Макушников. – Гомель : Республиканское унитарное предприятие «Центр научно-технической и деловой информации», 2002. – 244 с.
15. Егорейченко А. А. Древнейшие городища Белорусского Полесья (VII–VI вв. до н. э. – II в. н. э.) / А. А. Егорейченко. – Минск : ИПИ Минэкономики РБ, 1996. – 149 с.
16. Носевич В. Основные вехи этногенеза белорусов / В. Носевич // Предыстория белорусов с древнейших времен до XIII века / ред. А. Тарас. – Минск : Харвест, 2010. – 544 с. – С. 467–507.
17. Титов В. Этническая ситуация на территории Беларуси в железном веке / В. Титов // Деды: Дайджест публикаций о белорусской истории / под ред. А. Тараса. – Минск : Харвест, 2011. – Вып. 6. – С. 44–59.
18. Левко О. Н. Средневековые территориально-административные центры Северо-Восточной Беларуси: формирование и развитие / О. Н. Левко. – Минск : Бел. наука, 2004. – 280 с.
19. Белевец В. Проблема выделения памятников позднезарубинецкого круга в Белорусском Припятском Полесье / В. Белевец // Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов / отв. ред. А. Наумов. – Тула : Гос. музей-заповедник «Куликово поле», 2012. – Вып. 3. – С. 281–305.
20. Белявец В. У Палессі крыецца маса таямніц (Інтэрв'ю О. Залешук) // Портал «Prosvit.org», 11 вересня 2017 р. [Электронний ресурс] / В. Белявец. – Режим доступу : <http://prosvit.org/2017/09/11>.
21. Вяргей В. Кіеўская культура / В. Вяргей, Ю. Каласоўскі // Археалогія Беларусі : энцыклапедыя : у 2 т. – Т. 1 / рэдкал. : Т. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. – 496 с. – С. 441–444.

22. Мядзведзеў А. Кіеўская культура / А. Мядзведзеў // Археалогія Беларусі : у 4 т. – Т. 2 : Жалезны век і ранняе сярэднявечча / А. А. Егарэйчэнка, В. І. Шадыра, В. С. Вяргей [і інш.] ; пад. рэд. В. І. Шадыры, В. С. Вяргей. – Мінск : Бел. навука, 1999. – 502 с. – С. 290–298.
23. Темушев С. Н. Начало Руси: генезис государственности в источниках и исторической традиции / С. Н. Темушев. – Минск : БГУ, 2008. – 159 с.
24. Бычков А. Славяне, кто вы и откуда? / А. Бычков // Предыстория белорусов с древнейших времен до XIII века / ред. А. Тарас. – Минск : Харвест, 2010. – 544 с. – С. 34–78. – С. 54–55, 73–75.
25. Вяргей В. Помнікі тыпу Прагі-Карчак і Лукі-Райкавецкай / В. Вяргей // Археалогія Беларусі : у 4 т. – Т. 2 : Жалезны век і ранняе сярэднявечча / А. А. Егарэйчэнка, В. І. Шадыра, В. С. Вяргей [і інш.] ; пад. рэд. В. І. Шадыры, В. С. Вяргей. – Мінск : Бел. навука, 1999. – 502 с. – С. 317–348.

References

1. Zahorulsky, E. (2012). *The Slavs: origin and settlement in Belarus*. Minsk (in Russ.)
2. Miadzvedzew, A. (1994). About the time of arrival of the Slavs on the territory of Belarus (to the problem). *In The historical science and historical education in Belarus (new concepts and approaches)*, 1, 19-24. Minsk (in Belar.)
3. Miadzvedzew, A (1994). The population of Belarus in the Iron Age (VIII century BC – VIII century AD), *Belarusian historical review*, 1, 15-37. Minsk (in Belar.)
4. Pobol, L. (2004). *Antiquities of Turov region*. Minsk (in Russ.)
5. Ablomski, A. & Gavrytuhin, I. (2011). *The Slavs*. In T. Bialova (Ed.). *Archeology of Belarus: Encyclopedia*, vol. 2, 299-301. Minsk (in Belar.)
6. Rassadin, S. (2008). *The First Slavs. Slavogenesis*. Minsk (in Russ.)
7. Shtyhaw, G. (1992). *Kryvichy. Based on materials from the excavations of burial mounds in North Belarus*. Minsk (in Belar.)
8. Quoted from: Egoreychenko, A. (2006). *International Scientific Conference «Eastern Europe in Antiquity and the Middle Ages»*. In U. Korshuk (Ed.). *Works of the Faculty of History*, vol. 1, 274-277. Minsk (in Russ.)
9. Zverugo, Y. (1989). *Upper Neman region in the IX-XIII centuries*. Minsk (in Russ.)
10. Bialitskaya, G. (2009). *Zarubintsy culture*. In T. Bialova (Ed.). *Archeology of Belarus: Encyclopedia*, vol. 1, 355-360. Minsk (in Belar.)
11. Levko, O. (2004). *Foreword*, 5-10. In Pobol, L. (2004). *Antiquities of Turov region*. Minsk (in Russ.)
12. Rogalev, A. (1994). *White Russia and Byelorussians: In Search of Origins*. Gomel. (in Russ.)
13. Rogalev, A. (1996). *Ethnic and geographical names as a source for the study of ethno-linguistic history (on the material of Belarus)*. Thesis of doctor of sciences (philology). Minsk (in Russ.)
14. Makushnikov, O. (2002). *Gomel from ancient times to the end of the XVIII century. Historical and local history essay*. Gomel (in Russ.)
15. Egoreychenko, A. (1996). *The oldest settlements of Belarusian Polissya (VII-VI centuries BC - II century AD)*. Minsk (in Russ.)
16. Nosevich, V. (2010). *The main landmarks of ethnogenesis of Belarusians*. In A. Taras (Ed.). *Prehistory of Belarusians from ancient times to the XIII century*. Minsk (in Russ.)
17. Titov, V. (2011). Ethnic situation on the territory of Belarus in the Iron Age, *Dedy: Digest of publications about the Belarusian history*, 6, 44-59. Minsk (in Russ.)
18. Levko O. (2004). *Medieval territorial administrative centers of North-Eastern Belarus: formation and development*. Minsk (in Russ.)
19. Belevets, V. (2012). *The problem of isolating monuments of the Late Zarubinets circle in the Belorussian Pripjat Polissya*. In A. Naumov (Ed.). *Forest and forest-steppe zones of Eastern Europe in the epochs of Roman influences and the Great Migrations of Peoples*, 3, 281-305. Tula (in Russ.)
20. Belyavets, V. (2017). *Polesie lies plenty of secrets (Interview with O. Zaleschuk)* [Electron resource]. Retrieved from <http://prosvit.org/2017/09/11>. (in Belar.)
21. Viarhei, V. Kalasowski, Y. (2009). *Kiev Culture*. In T. Bialova (Ed.). *Archeology of Belarus: Encyclopedia*, vol. 1, 441-444. Minsk (in Belar.)
22. Miadzvedzew, A (1999). *Kiev Culture*. In V. Shadyra, V. Viarhey (Ed.). *Archeology of Belarus*, vol. 2: *The Iron Age and the early Middle Ages*, 290-298. Minsk (in Belar.)
23. Temushev, S. (2008). *The beginning of Rus': the genesis of statehood in sources and historical tradition*. Minsk (in Russ.)
24. Bychkov, A. (2010). *Slavs, who are you and where from?* In A. Taras (Ed.). *Prehistory of Belarusians from ancient times to the XIII century*. Minsk (in Russ.)
25. Viarhei, V. (1999). *Monuments of Prague-Korczak and Luka-Raykovetska types*. In V. Shadyra, V. Viarhey (Ed.). *Archeology of Belarus*, vol. 2: *The Iron Age and the early Middle Ages*, 317-348. Minsk (in Belar.)

IVANGORODSKY Kostiantyn, Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, e-mail: iwakos@ukr.net

ETHNIC INTERPRETATIONS OF «SLAVIC» ARCHAEOLOGICAL CULTURES IN MODERN BELARUSIAN HISTORIOGRAPHY

Abstract. Introduction. Modern Belarusian researchers analyze the problem of ancient Slavs, primarily as a component of Belarusian ethnogenesis. At the same time, the conceptual and terminological uncertainty of the ethnic content and essence of the «Slavs» concept is still present in such Belarusian specialists' studios. This situation forces some authors to deny the Belarusian ethnic group Slavic identity and to construct the Baltic ethnicity for them. Most researchers consider the problem of settling the Slavs in the Belarusian territories more considerably. There is a rather broad chronological range of this process from the Bronze Age till the 10 century AD.

The **purpose** of this article is to analyze ethnic interpretations of several archaeological cultures in the first half of the 1st millennium AD. Concepts are controversial in the research space of contemporary Belarusian historiography. Archeological cultures are defined by specialists and as Slavic, Baltic, and as symbiotic communities, which specifics have already defined the modern Belarusian ethnic identity in the future.

Results. We are talking about the archaeological cultures such as Zarubyntsi, Postzarubinetska, Kolochyn, Bantserovshchyna-Tushemlya, Kyiv and Prague. Only the Prague culture population is clearly defined as purely Slavic by all researchers. Other cultures in the middle 1st millennium on the Belarus territory, in particular Kolochyn and Bantserovshchyna-Tushemlya, have three variants of ethnic interpretation – Slavic, Baltic, Balto-Slavic. It is complicated to define the «ethnic identity» of earlier cultures of the region – Mylograd, Zarubyntsi, Postzarubinetska, Kyiv, Penkiv.

Most of archaeological monuments on the Belarus territory, related to «Slavic question», is still at the initial stage of studying. In Belarusian historiography is still present the inertia to connect all the monuments from the 1st millennium with the Slavic ethnos. The insufficiency of a particular material is often replaced by artificial ethno-historical constructions. The most problematic component in this perspective is no linguistic provenness of relation to the Slavic archeological cultures. Ethnic interpretations of the «Slavic» archaeological cultures in modern Belarus historiography are presented by such scholars as E. Zagarulsky, A. Medvedev, L. Pobol, S. Rassadin, V. Viarhei, G. Shtykhov, A. Egoreychenko, O. Levko, V. Belyavets, O. Makushnikov and others concepts.

Conclusion. Thus has developed the rather difficult situation in regard to the ethnic interpretation of most archeological cultures that took place in the territory of Belarus during the first half of the 1st millennium AD. Some of them are estimated by archaeologists exclusively monoethnically – purely Slavic or Baltic. But some of these interpretations make us to see in such antiquities forms of the Balto-Slavic ethnocultural (sometimes only ethnically) symbiosis, which have created the Belarusian ethnic specificity at the level of modern ethnos.

Key words: modern Belarusian historiography, archeological culture, ethnic interpretations, Slavs, ethnogenesis.

Одержано редакцією 17.11.2017
Прийнято до публікації 30.11.2017

